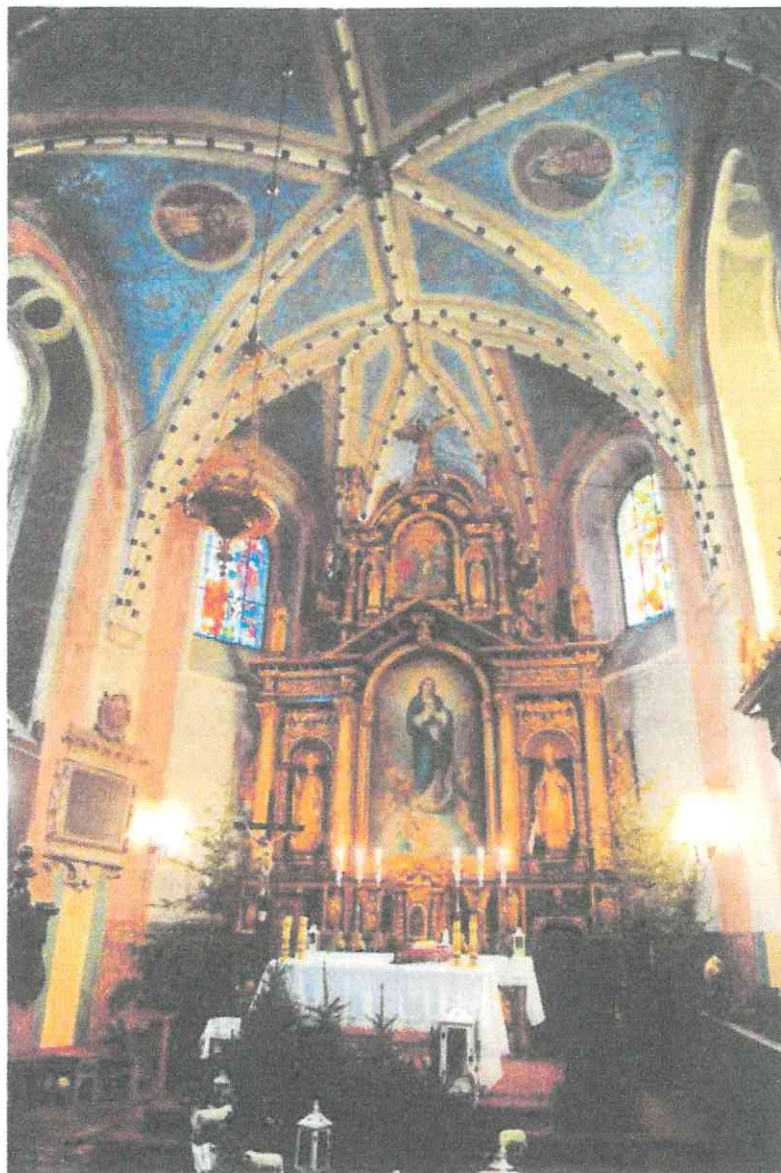

**PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH POLICHROMII ŚCIAN I SKLEPIENIA W
PREZBITERIUM KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO PW. WNEBOWZIĘCIA
NAJŚWIĘTSZEJ MARYI PANNY W IŁŻY**

Opracował mgr Michał Biliński
Kraków, wrzesień 2021

REARTE

REARTE s.c.
31-161 Kraków, ul. Szlak 18/12
fax: (+48) 012 634 05 73
NIP: 676-233-77-64
REGON: 120387150
rearte@rearte.pl

ZASTĘPCA MAZOWIECKIEGO WOJEWÓDZIE
KONSERWATORA ZABYTKÓW

Bogna Radzimińska

Opinia konserwatorska nr 5144/85
z dnia 2021.10.26

Załącznik do decyzji nr SRW 5144/85
Podanowienia nr 2021.152
Opinia konserwatorska
z dnia 26.10.2021r.

Rys historyczny

Pierwsze wzmianki o istnieniu kościoła parafialnego w Iłży pochodzą z 1326 r. Zapewne jednak już w XII w. istniał tu kościół, prawdopodobnie drewniany. Mimo iż Iłża była ośrodkiem dóbr biskupów krakowskich, aż do XVI w. nie miała reprezentacyjnej stolicy. Dopiero w 1603 r. wzniesiono z fundacji Marcina Szyszkowskiego, nowy murowany kościół. W 1629 r. do kościoła dobudowano od południa kaplicę pw. Św. Krzyża, również z fundacji b-pa Szyszkowskiego. Zapewne w tym czasie kościół ogrodzono murem, w który wbudowano kostnicę niezbędną dla potrzeb otaczającego kościół cmentarza. Ponadto w północno zachodniej części zespołu dobudowano plebanię. Ostatnim elementem uzupełniającym zespół była wybudowana 1758 r. dzwonnica. Powstały w ten sposób zespół przetrwał w tym kształcie do chwili obecnej. Jedynie w XIX w. zlikwidowano cmentarz przykościelny.¹

Opis obiektu

Kościół parafialny pw. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Iłży powstał na początku XVI w. Prezbiterium zamknięte apsydą, 2 przęsłowe, nakryte sklepieniem krzyżowo żebrowym, w 2 przęsle w ścianach tarczowych wysokie glify okienne. W ścianach apsydy dwa mniejsze umieszczone wysoko okna. Na sklepieniu 3 kamienne zworniki. Spływy żeber wsparte na konsolach. W ścianie północnej osadzone 2 kamienne epitafia. Obecny wystrój malarski prezbiterium to monochromatycznie ujęty ciemnoszary cokół, płaszczyzny powyżej malowane jasnoszarą farbą. Pionowa artykulacja przęseł podkreślona jasnoczerwonymi pasami wypełnionymi modelowaną walorowo, ugrową plecionką roślinną. Czerwone pasy ujęte niebieskimi i ciemnoczerwonymi liniami. W glicach okiennych malowane monochromatyczne, oliwkowe płyciny. Żebra monochromatyczne utrzymane w tonie ciepłej, jasnej szarości z ciemnymi, brązowymi paskami dzielącymi żebra na krótkie odcinki. Wysklepki obwiedzione szeroką, jasnougrową bordiurą z patronowym motywem roślinnym. Wnętrza pół na wysklepkach zagospodarowane błękitną monochromią stanowiącą tło dla ugrowej, roślinnej arabeski. W przęsle pierwszym najszerze w wysklepkach nad glicami umieszczone medaliony – po stronie południowej z wizerunkiem Matki Bożej z Dzieciątkiem, po stronie północnej Jezusa Chrystusa. W przęsle drugim (przy ścianie tęczowej) w podobnie usytuowanych medalionach przedstawione popiersia Św. Św. Piotra i Pawła (odpowiednio po południowej i północnej stronie). Na północnej ścianie tarczowej 2 sceny – ujęta w łuk niewielka przestrzeń tuż przy sklepieniu przedstawiająca dwa podtrzymujące koronę anioły z usytuowaną powyżej banderolą z napisem *Gloria in Excelsis Deo* a poniżej wielkoformatowa scena figuralna przedstawiająca pokłon pasterzy. Po stronie południowej przestrzeń pomiędzy filarami prowadzi do kaplicy bocznej. W górnej partii ukazane dwie postacie – po lewej stronie duchowny odziany w habit, po prawej postać kobieca w białej szacie i wianku na głowie. Przedstawieni w modlitwie, pochylają głowy zwrócone ku środkowej części sceny w której przedstawiono gorejący Trójkąt Opatrzności z monogramem *IHS*. Zespół kościelny wpisany jest do rejestru zabytków pod numerem 68/A/81.

¹ J. Studziński, *Karta zabytku*, WUOZ W Radomiu, 1990

Stan zachowania

Powierzchnia malowidła jest mocno zabrudzona. W wielu miejscach występują drobne ubytki warstwy zapraw tynkarskich. Widoczne są także lokalne przebarwienia w postaci plam z jasnym otokiem wykwitów solnych wywołane działaniem wilgoci. Infiltracja wody opadowej spowodowana przez nieszczelne poszycie dachowe była podstawowym czynnikiem niszczącym wyprawę tynkarską i polichromię prezbiterium. Wyprawa tynkarska, zwłaszcza na sklepieniu, w wielu miejscach odspojona jest od podłoża. Na obecny stan zachowania dekoracji malarskiej decydujący wpływ miały prace remontowe prowadzone w latach 60 XX w. które swoim zakresem objęły także gruntowne odświeżenie polichromii. Z zapisków w dzienniku prac sporządzonym przez Stanisława Konarz – Konarzewskiego, artystę który odnowił dekorację malarską prezbiterium wynika iż przemalowania wykonano za pomocą produkowanych masowo farb temperowych o nieokreślonym spoiwie. Zachowana, rzekomo najstarsza polichromia, ujawniona została po usunięciu kilku warstw malarskich których charakter i datowanie nie zostały ustalone i opisane. Przed odświeżeniem odkryte malowidło zostało utrwalone – autor dziennika nie sprecyzował jednak jakim materiałem posłużył się do wykonania tego zabiegu. Istotne informacje zawarte w dzienniku dotyczą także ówczesnego stanu zachowania odkrytej w latach 60 dekoracji malarskiej prezbiterium. Autor wspomina o dużym zawilgoceniu wypraw tynkarskich i porażeniu rozległych obszarów przez drobnoustroje. Wszystkie ogniska kolonii mikroorganizmów usunięte zostały wraz z porażonym tynkiem. Opisując scenę Pokłonu Pasterzy na ścianie północnej autor wyraża w procentach zakres utraconej pierwotnej warstwy malarskiej. Szacowana wartość wynosi 70 – 80 %.² Można zatem założyć, że widoczna obecnie polichromia jest w dużym stopniu autorską kreacją Stanisława Konarz – Konarzewskiego powstałą w roku 1965. Wyniki przeprowadzonych w prezbiterium badań wyprawy tynkarskiej poprzedzających sporządzenie niniejszego opracowania potwierdzają te przypuszczenia. Zarówno resztki zachowanej starszej warstwy malarskiej jak i warstwa przemalowania są mocno spudrowane.

Prezbiterium kościoła – scena pokłonu pasterzy na ścianie północnej

Wnioski i założenia konserwatorskie

Celem prac konserwatorskich będzie zabezpieczenie wypraw tynkarskich we wnętrzu prezbiterium, poprzez konsolidację zachowanych warstw zaprawy z podłożem, oczyszczenie przemalowanej w latach 60 XX w. dekoracji malarskiej ścian i sklepienia i jej rekonstrukcja. Ostatecznym efektem prac ma być spójna dekoracja malarska której charakter nadać powinny oczyszczona z przemalowań, wcześniejsza polichromia. Dzięki przeprowadzonej naprawie poszycia dachowego usunięta została jedna z bezpośrednich przyczyn degradacji malowideł we wnętrzu prezbiterium jaką była infiltracja wody opadowej. Prace renowacyjne i przemalowania wykonane w roku 1965 przy użyciu materiałów nieodpornych na zmiany w czasie przyczyniły się do zatarcia widocznej wcześniej polichromii.

W trakcie prowadzonych w prezbiterium badań stwierdzono obecność trzech dekoracji malarskich. Zachowaną szczątkowo polichromię którą można uznać za najwcześniejszą i powiązać chronologicznie z powstaniem budowli. Przemalowaną dekorację malarską oczyszczoną z ujawnioną

² Zapis w dokumentacji ilustrowanej fotografiami autorstwa Jerzego Troszczyńskiego, WUOZ w Radomiu, 1965

w roku 1965. Przemalowanie wykonane w tym samym roku na przemieszanych ze sobą nawarstwieniach, uznanych przez wykonawcę prac za jednorodną dekorację malarską. Ujawnione w sondach fragmenty najstarszej polichromii nie mogą stanowić podstawy dla rekonstrukcji co bezpośrednio wpływa na sformułowane w niniejszym programie postulaty.

Dekoracja malarska jednej z wysklepek. Zdjęcie ukazuje fragment polichromii po oczyszczeniu z nawarstwień w roku 1965

Widoczną obecnie polichromię autorstwa Stanisława Konarza – Konarzewskiego należy uznać za niepierwotne nawarstwienie i usunąć. Biorąc pod uwagę zły stan zachowania przemalowanej dekoracji po oczyszczeniu większej połaci ścian (zwłaszcza sceny Pokłonu Pasterzy) konieczne będzie zwołanie komisji konserwatorskiej i podjęcie decyzji co do dalszego sposobu postępowania. Na obecnym etapie możemy założyć, że po usunięciu przemalowania konieczne wykonanie nowej aranżacji malarskiej w oparciu o kompilację ujawnionej kompozycji pierwotnej i kompozycji narzuconej przez Pana Konarzewskiego. Usuwanie przemalowań może poskutkować całkowitą utratą dekoracji malarskiej. Z tego względu konieczne może się okazać wykonanie rekonstrukcji wybranych partii polichromii w oparciu o materiał dokumentalny.

Proponowany program prac konserwatorskich

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej sklepienia i uściślenie przygotowanego stanu zachowania.
2. Oczyszczenie ścian i sklepienia z luźno związanych zabrudzeń – ze względu na stan zachowania zabieg będzie jednocześnie pierwszym etapem prac związanych z oczyszczeniem starszej warstwy malarskiej z przemalowań. Zabieg zaleca się przeprowadzić mechanicznie, na sucho, za pomocą skalpeli, sztyftów z włókna szklanego lub miękkich pędzli.
3. Po usunięciu przemalowania konieczne będzie lokalne uściślenie stratygrafii i unifikacja warstwy przewidzianej do ekspozycji poprzez usunięcie pozostałości późniejszych nawarstwień oraz identyfikację miejsc występowania wcześniejszych warstw niezwiązanych z oczyszczaną polichromią. Umożliwi to wykonanie spójnej rekonstrukcji polichromii.
4. Oczyszczenie elementów kamiennych (zworniki)
5. Impregnacja wyprawy tynkarskiej. Aby przywrócić kohezję warstwie pierwotnej zaprawy piaskowo wapiennej zaleca się przesycić ją impregnatem zawierającym estry kwasu krzemowego. Zabieg należy przeprowadzić za pomocą zraszania aby uniknąć uszkodzenia spudrowanej polichromii. Naniesienie impregnatu na sklepienie i ściany należy poprzedzić próbami mającymi na celu ustalenie wpływu zabiegu na zachowaną polichromię. Dopuszcza się niewielkie pogłębienie nasycenia i waloru zachowanej warstwy malarskiej. Podczas zabiegu można posłużyć się materiałem KSE 100 firmy Remmers lub innym o zbliżonych właściwościach.
6. Impregnacja warstwy malarskiej. Do przeprowadzenia zabiegu można zastosować niskoprocentowy roztwór żywicy akrylowej w rozpuszczalniku organicznym. Stężenie roztworu zaleca się dobrać na podstawie prób. Impregnat należy aplikować poprzez zroszenie powierzchni spudrowanego malowidła (żywica do impregnacji może być Paraloid B-72.). Alternatywnie zastosować można preparaty zawierające koloidalne cząsteczki wapna. W tym

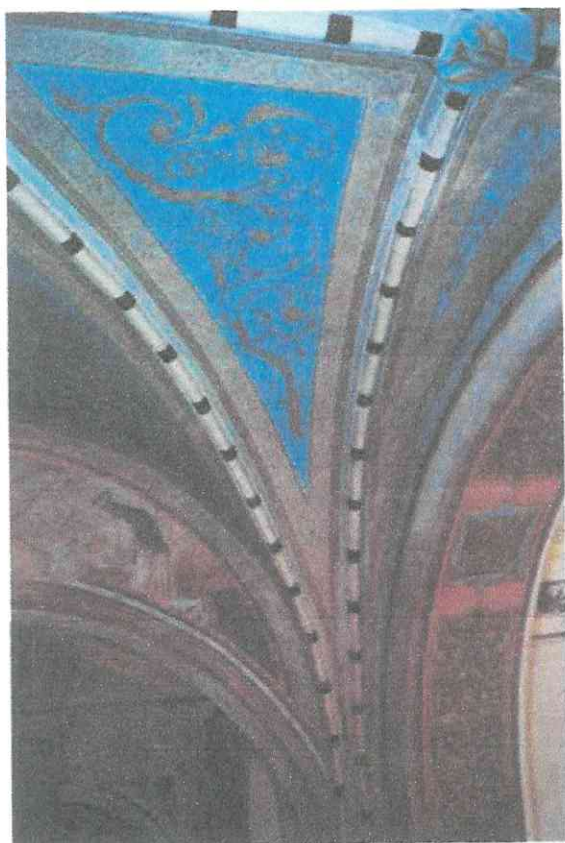
przypadku należy przestrzegać odpowiedniego reżimu technologicznego związanego z zastosowaniem tego materiału. Aplikacja na powierzchnię malowidła podobnie jak w przypadku żywicy akrylowej powinna być przeprowadzona poprzez zraszanie. Jako impregnat zastosować można preparat *Calosil IP*. Jeśli podjęta zostanie decyzja o zastosowaniu nanowapna, zabieg impregnacji strukturalnej tynku opisany w pkt. 5 zaleca się wykonać po przesyceniu malowidła preparatem *Calosil*.

7. Iniekcje podtynkowe – po ustaleuni zakresu występowania kieszeni i odspojeń, przestrzenie pomiędzy wątkim a wyprawą tynkarską należy wypełnić poprzez iniekcję lepiszczem o odpowiednio dobranej gęstości. Zaleca się zastosowanie materiału *Ledan TB1* do wypełnienia głębokich kieszeni. Do podklejenia rozwarstwień płytkich zastosować można dyspersję wodną żywicy winylowej (np. *Primal AC33*).
8. Uzupełnienie ubytków zaprawy. Zaprawa piaskowo wapienna lub gotowa mieszanka tynku z wypełniaczem o odpowiednio dobranej frakcji.
9. Uzupełnienie ubytków pobiał. Rekonstrukcję należy wykonać stosując mleko wapienne, barwione pigmentami mineralnymi.
10. Punktowanie scalające. Farby należy przygotować indywidualnie w oparciu o odwracalne spoiwa (żywice syntetyczne) i pigmenty mineralne. Jeśli jako impregnat posłużono się żywicą akrylową zaleca się zastosowanie żywicy winylowej (polialkohol winylu) jako spoiwa do punktowania. Dopuszcza się lawowanie jako technikę uzupełnienia rozległych połaci monochromatycznych i wykonanie transparentnego podmalowania pod punktowanie. Podczas punktowania należy posłużyć się kropką jako znakiem graficznym pozwalającym na rozróżnienie partii zrekonstruowanych od oryginalnych.
11. Wykonanie dokumentacji powykonawczej, opisowej i fotograficznej w 3 egzemplarzach (po jednym dla inwestora, WUOZ i wykonawcy).

Michał Biliński
Konservacja Dziej Sztuki
ul Opolska 19/82, 31-276 Kraków
NIP: 9451841597 REGON: 123109954

Opracował mgr Michał Biliński
Nr dyplomu 6254

Materiał Fotograficzny

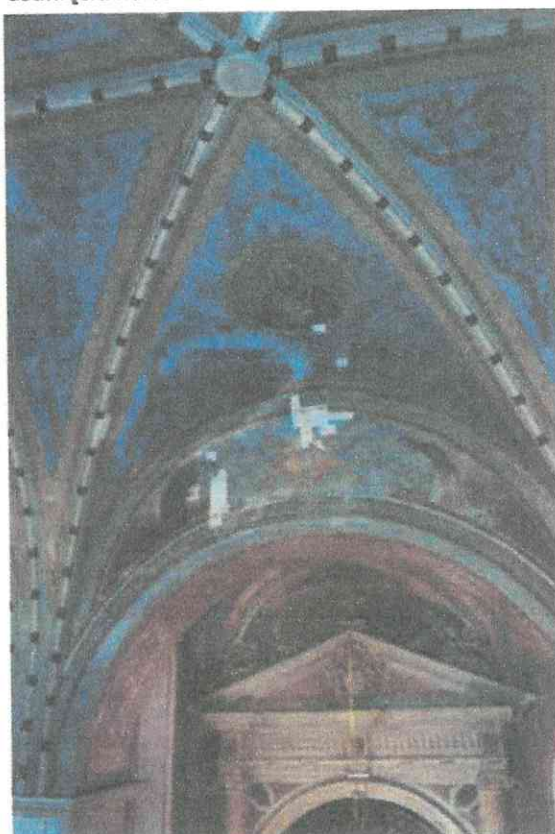
Przęsło 2, wysklepka po stronie południowej. Stan w roku 2021.

Przęsło 2, wysklepka po stronie południowej (?) – stan po usunięciu nawarstwień w roku 1965.

Ściana północna – Pokłon Pasterzy. Widoczne jasne, zgeometryzowane pola to odkrywki wykonane w roku 2021.

Ściana południowa. Widoczne jasne, zgeometryzowane pola to odkrywki wykonane w roku 2021.

X

Sklepienie – strona południowa, medalion z przedstawieniem Chrystusa. Stan w roku 2021.

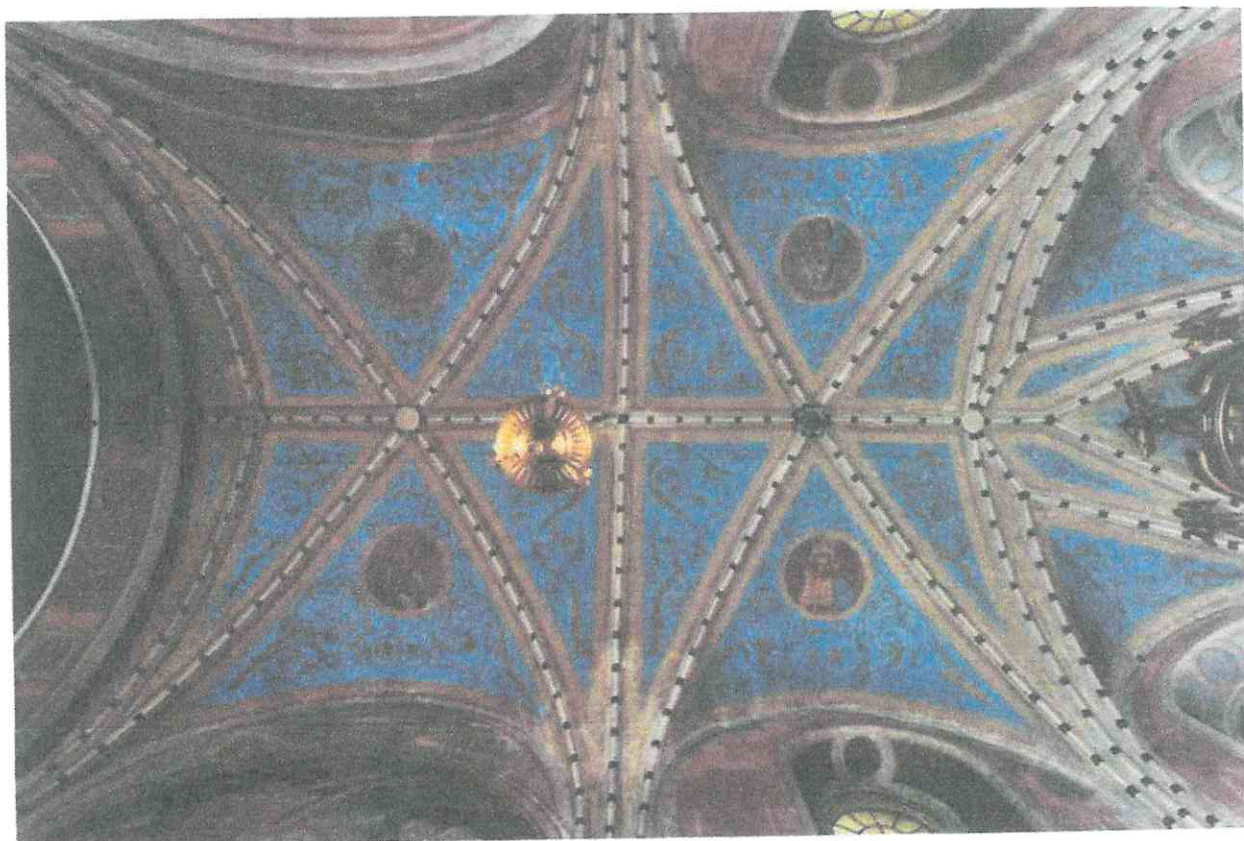
X

Sklepienie – strona południowa, medalion z przedstawieniem Chrystusa. Stan w roku 1965.

Scena Pokłonu Pasterzy – fragment sztafażu. W odkrywcę widoczna zielona farba, zakryta w 1965 sylwetką baranka.

Sklepienie, widok ogólny – stan w roku 2021